

The study of lexical innovation and ancientism in the works of some holy Defense narratives

Afsaneh Darmiani*
Hossein Agha-Hosseini **

Abstract

Sometimes poets and writers use ancient words and phrases in Persian language and literature to express their emotions and meanings (ancientism); sometimes they use different techniques to create novel ideas on the creation of words and combinations. In other words, the authors improve their vocabulary with the use of ancient words and the creation of new words and compositions. The Holy Defense literature is the general title that covers various types of poetry, story, novel, and memoir. Memoir writing is one of the most important narrative approaches in Holy Defense literature. In this research, we try to study the types of lexical innovation and ancientism in order to introduce the works of memoir writing from the Holy Defense era. For this research, thirteen works were selected from Holy Defense narrators. After examining the language of these works and extracting the types of lexical innovation and lexicalism, according to different types of language (standard language, sub-standard, and over-standard), these innovations and ancientism were divided into six categories: (1) the creation of new terms and combinations; (2) the use of words, combinations, and terms of the alien, which itself consists of three parts: a) the use of foreign self-contained words and phrases in the language; b) Military and political terms and words; c) the use of hard foreign words ; 3) the use of native terms; 4) the use of everyday words and phrases; 5) The use of proper names; 6) the use of ancient words. In the result of this research it can be found that in these works the use of foreign words in different ways is the most. In contrast, the use of new words has been less widely used; also ancientism or archaism has little effect on these works.

Different types of language in the studied works

In the study of the prose works of the Holy Defense memories, it can be seen that in these texts, innovation and ancientism can not be considered in terms of one type of language, because in these works, due to the writer, the audience, the text, one kind of language has not been used. For this reason, explanations are first given on the three types of standard language, sub-standard, and over-standard languages.

The standard language is the language of the educated and the language used in scientific, cultural or political circles (Sarilly, 2008: 49; Rrzai, 2004: 20; Najafi, 1999: seven)

* Ph. D. Student of Persian Language and Literature, Azad University of Dehaqn, Isfahan, Iran
afsaneh.darmiani@yahoo.com

**Professor of Persian Language and Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Received: 06/11/2017

Accepted: 24/02/2018

The over-standard language is a type of language that is placed on the top of the imaginary line of standard language. In this language, instead of standard language words, words of ancient language, the innovation and revival of past words, metaphors, and special poetic words are used (ibid, 76).

The sub-standard language is another type of language that falls under the imaginary line of standard language. Some have limited the language of the sub-standard to the folk language, and it is considered to be the language of the low society groups, marginalized, uneducated, and even antisocial groups (the same: 76 and 77). Najafi in Dictionary of folk Persian, in addition to popular language, also speaks the colloquial language as a subset of the language group and below the standard language line (Najafi, 1999: six).

In the parts that the characters describe, the language is a sub-standard type. The following are some examples: The following examples are from the following statement: "As I gaze at the ceiling" (Bakhtiari, 2011: 11); "I was thinking with myself"(ibid., 19); "I was too tired" (ibid. 148); "The mother and father understand why I chained myself to the lesson" (the same: 31); "But they did not care" (Rahimi, 2009: 96); "Roll out over soils" (Sepehri, 1391: 305) ; "I will shoot a tissue paper in a bucket" (Bakhtiari, 2011: 16); "reticence of the director in that position puzzled him" (Abad, 1393: 84).

The narrator's language in this memoir, for simplicity, has a more sub-standard approach, but in parts, it is standardized. Here are some examples: "The more we went from Mosul, it becomes warmer and warmer." (Abad, 1393, 485); "We were accustomed to say the necessary things slowly "(Sepehri, 2014: 249); "We came by the water, and we saw the place where we should enter the water and the side of our movement" (ibid: 539); I felt my face was burning" (Zarabizadeh, 1393: 33); "I was asked to write a story of Nahj al-Balagha" (Kazemi, 2010). : 71); "If you please, I will take you to my wife's family house" (Hosseini, 1392: 605).

It is worth mentioning that sometimes due to the use of metaphors or enumeration, the language is approaching the over-standard. For example, a writer may use poetry in his remarks, which in this case, the language deviates from the standard and sub-standard. Of course, the use of poetry in these kinds of languages is a kind of highlighting: "He put the peach sweater that he had made for you, on his face, and throw soil on his head and reads:

They called you yousof, so gave you to wolf

Death become your wplf, my yousof

And he said with a groan, where is my sister? Where is my mother?" (Abad, 2014: 417).

"She had a beautiful face. He had a bloody diarrhea. He was yellow and skinny."

"I'm going to die for my heart death I'm sad with sorrow for my dearest»

This poem was about the martyr Beheshti" (Bakhtiari, 2007: 332).

"Because we wanted to go to the right path, because we loved the right and were guided by that path and by that love: "You walk in this road and do not ask anything Right will tell you, how to go"

And this matter was tangible for us and we felt it "(Kazemi, 2010: 205). Of course, this poem is from Attar, and its original principle was: "You walk on the road and dont ask anything, and the road will tell you how to go" (Attar, 1358: 93).

"This time, what a pleasant mantra, they read: Caravan passes by the purple flowersits ambassador is the young martyr ... This song reminds me of the children of the revolver of Bilal" (Makhdoomi, 2008: 142).

With regard to these points and considering different types of language, it is advisable to consider the type of language in order to examine the types of lexical innovations; as, for example, the use of rhetoric in language may create the notion that, with the use of rhetorical techniques, the language goes away from the standard and approaches the over-standard language; but it should be noted that some rhetorical techniques are far from this feature; for example, the use of the irony in the sub-standard language is a natural subject, and even using a lot of irony can be a feature of this type of language; For example, the following examples can be used to say that the use of irony, not only does not close the language to the over-standard, but is based on the following characteristics of the language, but is a feature of sub-standard language: "I was up all night,waiting" (Zarabizadeh, 2011: 46); "As if nothing happen" (the same as: 118); "I couldn't calm down" (ibid, 99); "I had been tired, too long before" (The same: 94); "He will turned back with nothing" (Sepehri, 2011: 22); "he died with my first bullet" (ibid, 40).

Keywords: Holy Defense Literature; narrating, memoir writing; lexical innovation and ancientism

References

- Abad, Masoume (1393). *I'm alive*, Tehran: Borouj.
- Ahmadi, Babak (1386). *Structure and Interpretation of Text*, Tehran: Publication Center.
- Attar, Farid al-Din (2014). *Collection of Rubaiyat [Mukhtarnme]*, Mohammad Reza Shafiei Kodkani (emend.), Tehran: Toos.
- Bahar, Mohammad Taghi (1382). *Stylistics*, Tehran: Amir Kabir.
- Bakhtiari Daneshvar, Davood (2011). *We were all soldiers* (memories of Mehdi Tejar's captives). Tehran: Surah Mehr.
- Bierroich, Manfred (1355). *New Linguistics*, Mohammad Reza Beatini (trans.), Tehran: Aggah.
- Eagleton, Tr. (1383). *Introduction to literary theory*, Abbas Mokhtbar (trans.), Tehran: Center.
- Falaki, Mahmoud (1373). *A New Look at Nima*. Tehran: Morvarid Kazemi, Mohsen (2010). *Moonless nights* (Memoirs of Colonel Shahaboddin Shahbazi), Tehran: Surah Mehr.
- Hosseini, Seyyed Zahra (1392). *Da*, Tehran: Surah Mehr.
- Javanbakht, Mahmoud (2008). *The battle in Ellock*, (Diary of Jafar Jehrootizade). Tehran: Surah Mehr.
- Makhdoomi, Rahim (2008). *Barefoot War*, Tehran: Surah Mehr.
- Mandenipur, Shahriar (1377). *East of Banafsheh*, Tehran: Pulication Center.
- Motlagh, Mohsen (1386). *Long live Komeil*, Tehran: Surah Mehr.
- Najafi, Abolhassan (1378). *Dictionary of Folk Persian*, Tehran: Niloufar.
- Pornamdar, Taghi (1374). *Travel in fog*, Tehran: Zemestan.
- Rahimi, Mostafa (1388). *Babanazar*, The memories of the martyr Mohammad Hassan Naznezhad. Tehran: Surah Mehr.

-
- Rezaie, valli (1383). "What is the standard language and what are its characteristics?", *The letter of the Academy*. 6th Round 23. 20-35.
 - Rezvanian, Ghodsiah (1388). *From autobiography writing to Storytelling*, Mazandaran: University of Mazandaran Press.
 - Saburi, Raheleh (1390). *Guest of the rocks* (memories of the colonel pilot Mohammad Gholamhosseini). Tehran: Surah Mehr.
 - Safavid, Sirius (1383). *From Linguistics to litreature*, 1st Volume of Poetry, Tehran: Surah Mehr.
 - ----- (2004b), *From Linguistics to Literature*, Volume II of Poetry, Tehran: Sura Mehr.
 - Sarley, Nasergholi (2008). *Persian standard Language*, Tehran: Hermes.
 - Sassani, Farhad (2005) "Investigating the Characteristics of Shariati kavir", *Shahid Beheshti University, Faculty of Literature and Humanities*, No. 46, 45, 83 100.
 - Scott, Welbourne and Elliott, T. (1348). *Literary critique*. Fariborz Bahadat (trans.), Tehran: Amir Kabir.
 - Sepehri, Masoomeh (1390). *Nour Ad-Din, son of Iran*, Tehran: Surah Mehr.
 - Sepehri, Masoumeh (1391). *Honorable Army* (Memories of Mehdi Gholami Rezaei). Tehran: Surah Mehr.
 - Shafiei Kodkoni, Mohammad Reza (1371). *Mirror Poet*, Tehran: Agah.
 - Shahdadi, Ahmad (2005). "Standard language: Definition and the sign ", *Research and Haoze*, 23, 24, 58 81.
 - Shamsa, Sirous (1368). *A fresh look at the exquisite*, Tehran: Ferdows.
 - Shamsa, Sirous (1372). *Stylistics*, Tehran: Ferdows.
 - Shokri, Seyed Mohammad (2010). *Fekka Line*, Tehran: Surah Mehr.
 - Yusufzade, Ahmad (1392). *Those twenty-three people*, Tehran: Surah Mehr.
 - Zarabizade, Behnaz (1393). *Girl of Shina* (A narration of the life of the martyr Haj Sattar Ebrahimi Hajir's wife). Tehran: Surah Mehr.

بررسی نوآوری و کهن‌گرایی واژگانی در آثار برخی از روایت‌گران دفاع مقدس

افسانه درمیانی* و حسین آقاحسینی**

چکیده

شاعران و نویسندگان برای بیان احساسات و منظور خود گاه از کلمات و اصطلاحات کهن در زبان و ادبیات فارسی بهره می‌برند (کهن‌گرایی) و گاه به نوآوری‌های متعدد در زمینه خلق واژه و ترکیب روی می‌آورند و بدین ترتیب دایره واژه‌های خود را وسیع‌تر می‌کنند. در میان شیوه‌های متنوع خلق آثار در ادبیات دفاع مقدس، خاطره‌نویسی یکی از مهم‌ترین رویکردهای روایتگری است. در این پژوهش تلاش می‌شود ضمن معرفی آثار خاطره‌نویسی از دوران دفاع مقدس، انواع نوآوری و کهن‌گرایی واژگانی در آنها بررسی شود. بدین منظور، سیزده اثر از روایتگران دفاع مقدس انتخاب شد. پس از بررسی زبان این آثار در سه گونه معیار، زیرمعیار و فرامعیار، انواع نوآوری و کهن‌گرایی استخراج و در شش دسته مشخص شد: (۱) آفرینش واژه‌ها و ترکیبات نو؛ (۲) کاربرد واژه‌ها، ترکیبات، اصطلاحات بیگانه که خود شامل سه بخش می‌شود: الف) کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات بیگانه خودکار شده در زبان؛ ب) اصطلاحات و کلمات نظامی و سیاسی؛ ج) کاربرد کلمات دشوار بیگانه؛ (۳) کاربرد واژه‌های بومی؛ (۴) کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات روزمره و عامیانه؛ (۵) کاربرد نام‌های خاص؛ (۶) استفاده از واژه‌های کهن. بنابر یافته‌های این پژوهش، در این آثار کاربرد کلمات بیگانه به شکل‌های مختلف از همه بیشتر است؛ در مقابل، واژه‌های نو کمتر استفاده شده است؛ همچنین کهن‌گرایی یا آرکائیسم نیز در این آثار نمود اندکی دارد.

کلیدواژه‌ها: ادبیات دفاع مقدس، روایت‌گری، خاطره‌نویسی، نوآوری و کهن‌گرایی واژگانی

۱- مقدمه

زبان بزرگ‌ترین میراث فرهنگی مردم است که همه افراد پیوسته با آن در ارتباط‌اند. شاعران یا نویسندگان ابزاری در اختیار دارند که در دست همه سخن‌گویان آن زبان است. آنان با این ابزار می‌توانند بنای بلندی بیافرینند؛ مشروط بر آنکه ارزش کلمات را دریابند، جنبه‌های پنهان و پیدای کلمات را بشناسند و بدانند چگونه از ظرفیت‌ها و توانایی‌های کلمات استفاده کنند. درحقیقت، قدرت بیان هر نویسنده به گستره واژگانی و کلماتی وابسته است که بر آنها تسلط دارد. بی‌گمان یک شاعر یا نویسنده بزرگ، باتوجه به نیازمندی‌اش در ارائه عواطف و تخیل خود و با پشتوانه فرهنگی پهناور، از دایره واژگانی گسترده‌ای

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، اصفهان، ایران (مسئول مکاتبات) saneh.darmiani@yahoo.com

h.aghahosaini@gmail.com

** استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۵

برخوردار است. شاعران و نویسندگان بزرگ همواره گرد عادات را از واژه‌ها می‌زدایند؛ برخی کلمات ارزش هنری خود را به سبب کاربرد بسیار در زبان روزمره از دست داده‌اند، شاعران و نویسندگان به این کلمات ارزشی بیش‌ازپیش می‌بخشند؛ افزون بر این، آنان گاه کلماتی می‌آفرینند و با خلق واژه، هم به دایره کلمات خود می‌افزایند و هم به نوآوری واژگانی دست می‌یابند.

۱-۱ تبیین مسئله

استفاده از نوآوری، ذهن را به سوی مباحث مکتب فرمالیسم از جمله برجسته‌سازی و هنجارگریزی هدایت می‌کند. در بیشتر تحقیقات و پژوهش‌ها برجسته‌سازی و هنجارگریزی در متون منظوم و شعر بررسی شده است؛ اما زبان ادبی فقط ویژه شعر نیست و متون منثور را نیز در بر می‌گیرد؛ به همین سبب در این پژوهش تلاش می‌شود تا در متون منثور ادبی (خاطرات دفاع مقدس) نکاتی مشابه با برجسته‌سازی، با عنوان نوآوری بررسی شود. به بیان دیگر، شاید در متون منثور ادبی، برجسته‌سازی به صورت متون منظوم و به‌ویژه شعر مشاهده نشود، اما آن را بی‌بهره از هر نوع نوآوری و برجسته‌سازی نمی‌توان دانست. به همین سبب ابتدا بحثی درباره برجسته‌سازی و هنجارگریزی و انواع آن ارائه می‌شود و سپس با الهام از این تقسیم‌بندی و توجه به این مباحث، نوآوری و کهن‌گرایی در خاطرات دفاع مقدس طرح خواهد شد.

از سوی دیگر زبان در آثار بررسی شده به یک صورت نیست. اگر زبان به سه نوع معیار و زیرمعیار و فرامعیار تقسیم شود، در این آثار از دو نوع زبان معیار و زیرمعیار بسیار استفاده شده است؛ البته گاهی که نویسنده از استعاره یا تشبیه و به‌طور کلی صورخیال بهره می‌برد، زبان به فرامعیار نزدیک می‌شود.

گفتنی است گاه برخی نکات با توجه به همین تقسیم‌بندی زبانی جزو نوآوری قرار می‌گیرد؛ مثلاً کاربرد اصطلاحات و واژه‌های عامیانه و زیرمعیار در زبان معیار می‌تواند خواننده را به درنگ و تأمل وادارد و این خود تنها به سبب ناآشنایی و برهم خوردن هنجار زبانی شکل می‌گیرد. گاهی نیز برخلاف آنچه بیان شد اتفاق می‌افتد؛ برای مثال کاربرد واژه‌های عامیانه و کنایه‌های رایج در زبان زیرمعیار و محاوره نه تنها نوآوری نیست، از ویژگی‌های زبان زیرمعیار است. به همین سبب در بررسی انواع نوآوری در آثار منثور خاطرنویسی دفاع مقدس به جایگاه کاربرد کلمات (نوع زبان) نیز توجه می‌شود.

در ایران نهضت خاطره‌نویسی جنگ، یکی از گسترده‌ترین رویدادهای فرهنگی پس از انقلاب است. این حرکت از همان ابتدای جنگ تحمیلی به طور خودجوش در جایگاه عام‌ترین شکل تاریخ‌نگاری و روایتگری آغاز شد. خاطرات جبهه و جنگ دو دسته‌اند: الف) خاطراتی که در گیرودار جنگ نوشته شدند؛ ب) خاطراتی که پس از جنگ به رشته تحریر کشیده شدند. البته مشخص است این دو نوع خاطرات با یکدیگر تفاوت‌هایی دارند؛ در خاطرات نوشته‌شده پس از جنگ، وضعیت نویسنده ثابت دارد؛ در نتیجه فرصت لازم برای درنگ و تأمل بر گذشته برای او فراهم است؛ اما در خاطرات نوشته‌شده در زمان جنگ، به سبب شرایط بحرانی، نویسنده برای نگارش و پردازش‌های ادبی فرصت اندکی دارد و همین، به تفاوت این دو نوع خاطره‌نویسی می‌انجامد (رضوانیان، ۱۳۸۸: ۶۴-۶۵). با وجود این، نهضت خاطره‌نویسی جنگ یکی از مهم‌ترین شیوه‌های روایت دفاع مقدس است که به پژوهش و بررسی بیشتری نیاز دارد.

برای بررسی نوآوری و کهن‌گرایی در روایت‌های دفاع مقدس، سیزده اثر انتخاب شد. این آثار عبارت است از: نورالدین پسر ایران اثر معصومه سپهری، خطه فکه از سید محمد شکری، آن بیست و سه نفر اثر یوسف‌زاده، من زنده‌ام اثر معصومه آباد، دختر شینا اثر بهناز ضرابی‌زاده، بابانظر اثر مصطفی رحیمی، مهمان صخره‌ها اثر راحله صبوری، جنگ پابرنه اثر رحیم مخدومی، لشکر خوبان اثر معصومه سپهری، زنده باد کمیل اثر محسن مطلق، ما همه سرباز بودیم اثر داوود بختیاری، نبرد در الوک اثر محمود جوانبخت و شب‌های بی‌مهتاب اثر محسن کاظمی.

گفتنی است به جز توجه به شمارگان خواننده‌های این آثار، ملاک دیگری برای بررسی این سیزده اثر وجود نداشت؛ به‌گونه‌ای که می‌توان گفت انتخاب آثار از میان چهار هزار جلد آثار منثور (موجود در کتابخانه تخصصی جنگ) به طور تصادفی بوده است.

آفرینش واژه‌ها و ترکیبات نو، استفاده از واژه‌ها و ترکیبات و اصطلاحات بیگانه، کاربرد واژه‌های بومی، کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات روزمره و عامیانه، کاربرد نام‌های خاص، کاربرد واژه‌های کهن، از مهم‌ترین نمودهای نوآوری واژگانی در زبان ادبی این آثار است.

۲-۱ هدف پژوهش

در تعریف‌هایی که از برجسته‌سازی بیان می‌شود، بحث دربارهٔ زبان ادبی و برجسته‌کردن آن است. زبان ادبی فقط خاص شعر نیست و اگر این چنین باشد، پس باید ادبیات داستانی و هزاران هزار اثر منثور ادبی را از حوزهٔ ادبیات خارج کرد و این پذیرفتنی نیست؛ بنابراین در این نوشته کوشش نویسندگان بر آن است تا با بررسی نوآوری واژگانی در متون نثر خاطرات دفاع مقدس، زبان ادبی این آثار بررسی شود.

۳-۱ روش پژوهش

به‌طور کلی این مقاله از نوع پژوهش‌های توسعه‌ای و به روش تحلیلی - توصیفی فراهم آمده است. برای این پژوهش سیزده اثر خاطره‌نویسی گزینش شده و از هر اثر حدود دوسوم کتاب بررسی گردیده و پس از استخراج شواهد، تحلیل و بررسی متن انجام شده است.

۴-۱ پیشینهٔ پژوهش

برپایهٔ جستجوی نگارندگان، تاکنون پژوهش مستقلی دربارهٔ بررسی نوآوری و کهن‌گرایی واژگانی در آثار روایت‌گران دفاع مقدس به انجام نرسیده است؛ همچنین دربارهٔ هنجارگریزی در نثر خاطرات دفاع مقدس نیز پژوهشی مشاهده نشد. گفتنی است در برخی از متون، به‌ویژه متون نقد، بخش‌ها و فصل‌هایی به هنجار و هنجارگریزی (موضوعات مربوط به فرمالیسم) اختصاص یافته است. در این آثار فقط کلیاتی بیان می‌شود و اشتراک آنها با این مقاله (همانند پژوهش‌هایی که در ادامه ذکر می‌شود) فقط در بیان کلیات است. از جملهٔ این متون، *نقد ادبی سیروس شمیسا* (۱۳۸۶) که فصلی را به مباحث مربوط به فرمالیسم اختصاص داده است؛ همچنین در *موسیقی شعر از شفیع کدکنی* (۱۳۷۱: ۴۰) و در کتاب *از زبان‌شناسی به ادبیات کورش صفوی* (۱۳۸۳: ۵۵ - ۵۶ و ۱۵۳ - ۳۱۰) نیز بحث‌هایی از این نوع مشاهده می‌شود.

در زمینهٔ هنجارگریزی (بر روی آثاری غیر از خاطره‌های دفاع مقدس) پایان‌نامه‌ها و مقاله‌هایی نگارش شده که بیشتر در حوزهٔ شعر و خارج از موضوع ادبیات دفاع مقدس است؛ از آن جمله است: پایان‌نامه دکتری با نام *بررسی و تحلیل نوآوری و کهن‌گرایی در زبان شعر معاصر* (۱۳۹۳) از لیلا کردبچه در دانشگاه اصفهان؛ پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد با عنوان *هنجارگریزی کلامی در اشعار فروغ فرخزاد* (۱۳۹۳) از مهناز آزادی در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمانشاه؛ پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد با عنوان *بررسی زبان‌شناختی سبک نثر در رمان بوف کور، اثر صادق هدایت با توجه به بسامد گونه‌های هنجارگریزی* (۱۳۹۱) از پانته‌آ نبی‌نیا در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی و ...

از مقاله‌هایی که دربارهٔ هنجارگریزی تألیف یافته است به این پژوهش‌ها می‌توان اشاره کرد: مقالهٔ «هنجارگریزی در قصاید خاقانی» از حسین حسن‌پورآلادشتی (۱۳۸۹) چاپ‌شده در *مجلهٔ ادبیات فارسی*، دورهٔ ۶، شمارهٔ ۲۵؛ مقالهٔ «هنجارگریزی در اشعار هوشنگ ایرانی» از غلامرضا پیروز و همکاران (۱۳۹۱) چاپ‌شده در *مجلهٔ شعرپژوهی*، دورهٔ ۴، شمارهٔ ۴ (پیاپی ۱۴)؛ مقالهٔ «هنجارگریزی در خمسه نظامی» از زینب نوروزی (۱۳۸۹) چاپ‌شده در *مجلهٔ پژوهش زبان و ادب فارسی*، شمارهٔ ۱۷؛ مقالهٔ «بررسی انواع هنجارگریزی آوایی و واژگانی در شعر ناصرخسرو» از مرتضی محسنی و همکاران (۱۳۸۹) چاپ‌شده در *فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (ادب بهار)*، سال سوم، شمارهٔ دوم (پیاپی ۸)؛ مقالهٔ «بررسی هنجارگریزی در شعر فروغ فرخزاد» از مرتضی جعفری (۱۳۹۲) چاپ‌شده در *مجلهٔ زبان و ادبیات فارسی*، دورهٔ ۴، شمارهٔ ۱ (پیاپی ۸) و ... از آن جمله است.

همان‌گونه که پیشتر نیز اشاره شد، این پژوهش‌ها هیچ‌یک درباره ادبیات دفاع مقدس و روایتگری و خاطره‌نویسی آن نیست و فقط در کلیات پژوهش با این مقاله شباهت‌هایی دارند.

۲- انواع مختلف زبان در آثار بررسی شده

در بررسی آثار منثور خاطرات دفاع مقدس چنین دریافت می‌شود که در این متون، نوآوری و کهن‌گرایی را باتوجه به یک نوع زبان نمی‌توان بررسی کرد؛ زیرا در این آثار به سبب اقتضای حال نویسنده، مخاطب، متن، از یک نوع زبان استفاده نشده است. به همین سبب، ابتدا توضیحاتی درباره سه نوع زبان معیار و فرامعیار و زیرمعیار بیان می‌شود.

هر زبانی به اقتضای شرایطی مانند وابستگی آن به منطقه جغرافیایی و طبقه اجتماعی ویژه، سن و تحصیلات سخن‌گویان و... گونه‌های متعددی دارد که از میان آنها یک گونه، با اعتبار بیشتر، در جایگاه «زبان مشترک» پذیرفته می‌شود و رایج‌ترین وسیله فهمیدن و فهماندن در میان طبقات و قشرهای مختلف جامعه قرار می‌گیرد. این گونه خاص زبانی، «زبان معیار» نامیده می‌شود؛ به بیان دیگر زبان معیار، زبان تحصیل‌کردگان و محافل علمی، فرهنگی یا مراکز سیاسی است (سارلی، ۱۳۸۷: ۴۹؛ رضایی، ۱۳۸۳: ۲۰؛ نجفی، ۱۳۷۸: هفت).

زبان‌شناسان افزون بر گونه زبان معیار، از دو نوع زبان با عنوان «زبان فرامعیار» و «زبان زیرمعیار» نیز یاد کرده‌اند (شهادی، ۱۳۸۴: ۷۵ و ۷۶). زبان فرامعیار، گونه‌ای از زبان است که در بالای خط خیالی زبان معیار قرار می‌گیرد. در این زبان به‌جای واژه‌های زبان معیار بیشتر از کلمات زبان کهن، نوآوری و زنده‌کردن کلمات گذشته، استعاره و مجازهای ویژه شاعرانه استفاده می‌شود (همان: ۷۶).

زبان زیرمعیار گونه‌ای دیگر از زبان است که در زیر خط خیالی زبان معیار قرار می‌گیرد. برخی زبان زیرمعیار را به زبان عامیانه محدود کرده‌اند و آن را زبان گروه‌های پایین جامعه، حاشیه‌نشینان، بی‌سوادان و حتی گروه‌های ضداجتماعی دانسته‌اند (همان: ۷۶ و ۷۷). نجفی در فرهنگ عامیانه افزون بر زبان عامیانه، زبان محاوره را نیز زیرمجموعه گروه زبان گفتار و در زیر خط زبان معیار قرار می‌دهد (نجفی، ۱۳۷۸: شش).

همان‌گونه که پیشتر بیان شد در بررسی آثار منثور خاطرات دفاع مقدس از یک گونه زبانی خاص استفاده نشده است. درحقیقت خواننده در این آثار با دو گونه زبانی معیار و زیرمعیار بیشتر روبه‌روست. در قسمت‌هایی که شخصیت‌های داستان سخن می‌گویند زبان از نوع زیرمعیار است. نمونه‌های زیر از این جمله است: «همان‌طور تاق‌باز زل می‌زنم به سقف» (بختیاری، ۱۳۹۰: ۱۱)؛ «توی لاک خودم بود» (همان: ۱۹)؛ «خستگی راه بعد از آن خرد و خاکشیرم کرده بود» (همان: ۱۴۸)؛ «مادر پدر بو برده بودند چرا یهو چهارچنگولی چسبیده‌ام به درس» (همان: ۳۱)؛ «اما به خرج‌شان نرفت» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۹۶)؛ «غلت بز او و خاک‌ها» (سپهری، ۱۳۹۱: ۳۰۵)؛ «دستمال کاغذی را شوت می‌کنم توی سطل» (بختیاری، ۱۳۹۰: ۱۶)؛ «سکوت مدیر در آن موقعیت منگش کرده بود» (آباد، ۱۳۹۳: ۸۴).

زبان راوی در این خاطرات به سبب سادگی، بیشتر رویکرد زیرمعیاری دارد؛ اما در بخش‌هایی نیز زبان، رنگ معیار و رسمی می‌گیرد. نمونه‌های زیر از این جمله است: «هرچه از موصل دور می‌شدیم، گرما و حرارت شدت بیشتری می‌گرفت» (آباد، ۱۳۹۳: ۴۸۵)؛ «عادت کرده بودیم که حرف‌های ضروری را هم آهسته بگوییم» (سپهری، ۱۳۹۳: ۲۴۹)؛ «کنار آب رسیدیم و محل ورودمان به آب و سمت حرکت‌مان را دیدیم» (همان: ۵۳۹)؛ «حس کردم صورتم آتش می‌گیرد» (ضرابی‌زاده، ۱۳۹۳: ۳۳)؛ «درخواست کردند تا برایشان مطالبی از نهج البلاغه بنویسم» (کاظمی، ۱۳۸۹: ۷۱)؛ «اگر صلاح بدانید من شما را به خانه خانواده همسرم ببرم» (حسینی، ۱۳۹۲: ۶۰۵).

گفتنی است گاهی به سبب کاربرد استعاره‌ها یا کنایه و مجاز زبان به فرامعیار نزدیک می‌شود؛ برای مثال با استفاده از بیتی

شعر زبان را از حالت معیار و زیرمعیار فاصله می‌گیرد؛ البته کاربرد شعر در این نوع زبان‌ها، خود گونه‌ای برجسته‌سازی است: «ژاکت گلبهی را که برایت بافته بود، روی سر و صورتش انداخته و با دو دست خاک بر سر می‌ریخت و می‌خواند: «یوسف نام نهادند که گرگت دادند مرگ گرگ تو شد ای یوسف کنعانی من» و با ناله می‌گفت خواهرم کو؟ مادرم کو؟» (آباد، ۱۳۹۳: ۴۱۷).

«چهره زیبایی داشت. اسهال خونی گرفته بود. زرد شده بود و پوست و استخوان.

«خواهم ز سوز دل به سوگ جان نشینم وز بستر تب با غم جانان نشینم»

این شعر را درباره شهید بهشتی گفته بود» (بختیاری، ۱۳۸۶: ۳۳۲)

«چون می‌خواستیم به راه حق برویم، چون عاشق حق بودیم و به آن راه و به آن عشق هدایت می‌شدیم:

«تو قدم در این ره بنه و هیچ مپرس خود ره بگویدت که چون باید رفت»

و این موضوع برای ما ملموس بود و احساسش می‌کردیم» (کاظمی، ۱۳۸۹: ۲۰۵). البته این شعر از عطار است و اصل آن این چنین بوده: «تو پای به راه در نه و هیچ مپرس / خود راه بگویدت که چون باید رفت» (عطار، ۱۳۵۸: ۹۳).

«این بار سرودی‌ها چه سرود دلنشینی می‌خوانند:

«می‌گذرد کاروان سوی گل ارغوان قافله‌سالار آن سرو شهید جوان ...»

این سرود مرا یاد برو بچه‌های گردان بلال می‌اندازد» (مخدومی، ۱۳۸۷: ۱۴۲)

باتوجه به این نکات و در نظر گرفتن انواع مختلف زبان، بهتر است که برای بررسی انواع نوآوری‌های واژگانی، به نوع زبان نیز توجه شود؛ زیرا برای مثال کاربرد بلاغت در زبان، ممکن است این تصور را ایجاد کند که با کاربرد شگردهای بلاغی، زبان از معیار فاصله می‌گیرد و به زبان فرامعیار نزدیک می‌شود؛ اما باید به این نکته توجه داشت که برخی از شگردهای بلاغی از این ویژگی، اندکی به دور هستند؛ برای مثال کاربرد کنایه در زبان زیرمعیار و محاوره موضوعی طبیعی است و حتی کاربرد بسیار کنایه می‌تواند از ویژگی‌های این نوع زبان باشد؛ در نمونه‌های زیر می‌توان گفت کاربرد کنایه نه تنها زبان را به فرامعیار نزدیک نمی‌کند، بلکه از ویژگی‌های زبان زیرمعیار است: «تا شب چشمم به در بود» (ضرابی‌زاده، ۱۳۹۰: ۴۶)؛ «انگار آب از آب تکان نخورد» (همان: ۱۱۸)؛ «روی پایم بند نبودم» (همان: ۹۹)؛ «خیلی وقت پیش از پا درآمده بودم» (همان: ۹۴)؛ «دست خالی برش گرداند» (سپهری، ۱۳۹۰: ۲۲)؛ «با اولین گلوله من از پا در آمد» (همان: ۴۰).

۳- نوآوری و کهن‌گرایی

پیشتر به برجسته‌سازی و هنجارگریزی اشاره شد. این پژوهش بر روی متون منشور انجام می‌شود و در متون نثر ادبی برجسته‌سازی‌ها شاید به اندازه متون شعر نمود نداشته باشد؛ به همین سبب بهتر دیده شد که از اصطلاح نوآوری و کهن‌گرایی استفاده شود. به نظر می‌رسد در این دو ترکیب، شدت و تحکم برجسته‌سازی و هنجارگریزی کمتر است و با زبان نثر سازگاری بیشتری دارد. در تقسیم‌بندی انواع نوآوری‌ها به تقسیم‌بندی هنجارگریزی نیز توجه شده است؛ به همین سبب لازم است تا در این باره توضیحاتی ارائه شود.

۳-۱ برجسته‌سازی

برجسته‌سازی، کاربرد عناصر زبان به گونه‌ای است که شیوه بیان ناشناخته باشد و نظر خواننده را جلب کند. برجسته‌سازی، انحراف از زبان معیار است؛ در این هنگام یک عنصر زبانی برخلاف معمول به کار می‌رود و توجه مخاطبان جلب می‌شود. موکارفسکی برجسته‌سازی را فرایندی آگاهانه می‌داند و معتقد است که هر اندازه فرایندی آگاهانه‌تر به کار گرفته شود، خودکاری کمتری دارد (صفوی، ۱۳۸۳: ۴۰-۴۳).

برجسته‌سازی ادبی به دو شکل است: نخست آنکه در کاربرد قواعد حاکم بر زبان خودکار (عادی و غیرادبی) انحراف هنری صورت گیرد که این را هنجارگریزی می‌نامند و دوم آنکه قواعدی بر قواعد حاکم بر زبان خودکار افزوده شود. به این ترتیب، برجسته‌سازی با دو شیوه هنجارگریزی و قاعده‌افزایی تجلی می‌یابد (همان: ۴۰)؛ (ساسانی، ۱۳۸۴: ۸۶ و ۸۷). شفیع کدکنی انواع برجسته‌سازی را به دو گروه موسیقایی و زبانی تقسیم می‌کند (صفوی، ۱۳۸۳: ۴۰). آشنایی زدایی و برجسته‌سازی، خود ممکن است در لایه‌های گوناگونی مشاهده شود. آشنایی زدایی ممکن است در یکی از لایه‌های موسیقایی و لغوی و نحوی باشد (شمیسا، ۱۳۶۸: ۱۲).

۳-۱-۱ هنجارگریزی

یاکوبسن ادبیات را «درهم ریختن سازمان یافته گفتار متداول» می‌داند (ایگلتون، ۱۳۸۳: ۴). به اعتقاد موکاروفسکی «مهم‌ترین کارکرد زبان شاعرانه این است که زبان معیار را ویران کند» (احمدی، ۱۳۸۶: ۱۲۴ - ۱۲۵). بی‌رویش از دو نوع ساخت سخن می‌گوید که با تقسیم‌بندی شفیع کدکنی مطابق است: ساخت‌های ثانوی که روی ساخت‌های عادی زبان قرار می‌گیرند و انحراف‌هایی که از ساخت‌های زبان ایجاد می‌شود (بی‌رویش، ۱۳۶۳: ۱۴۹). به‌طور کلی انواع مختلف هنجارگریزی عبارت است از: هنجارگریزی واژگانی، نحوی، نوشتاری، آوایی، سبکی، معنایی، زمانی (صفوی، ۱۳۸۳: ۴۶ - ۵۰).

۴- نوآوری واژگانی در خاطرات دفاع مقدس

نوآوری واژگانی از محسوس‌ترین شیوه‌های نوآوری در زبان است که به کامل کردن زبان می‌انجامد. زبان، هم از نظر کاربرد واژگان و هم از نظر انعطاف‌پذیری ساختاری برای واژه‌سازی و نحو، جامد و ایستا نیست؛ در زبان می‌توان دخل و تصرف کرد و حتی واژه‌ها و ترکیب‌های تازه‌ای به آن افزود؛ البته واژه‌ها و ترکیب‌های تازه، باید در پیوند با واژگان دیگر، زیستی طبیعی بیابند (فلکی، ۱۳۷۳: ۸۸) و با عناصر دیگر، پیوند سازمان‌یافته برقرار کنند. یافتن زیست طبیعی و پیوند سازمان‌یافته واژه‌ها با یکدیگر موجب می‌شود گاهی برای یک واژه، نتوان مترادفی تصور کرد.

بسیاری مراد از هنجارگریزی واژگانی را فقط آفرینش واژه‌های جدید دانسته‌اند و بیش از این توضیحی ارائه نکرده‌اند (صفوی، ۱۳۸۳: ۴۶)؛ اما با بررسی دقیق‌تر می‌توان دریافت که هنجارگریزی واژگانی می‌تواند زیرمجموعه‌های دیگری را نیز در خود جای دهد یا زیرمجموعه‌های مختلف جزئی دیگری را پذیرا باشد؛ برای مثال کاربرد واژه‌های کهن (بررسی شده در هنجارگریزی زمانی) یا عامیانه و محاوره می‌تواند در ذیل هنجارگریزی واژگانی بررسی شود.

به بیان دیگر، یکی از مهم‌ترین عوامل رستاخیز کلمات، کاربرد واژه به‌گونه‌ای است که برخلاف انتظار خواننده است. هنجارگریزی واژگانی، یکی از شیوه‌هایی است که شاعر یا نویسنده، زبان خود را با آن برجسته و متمایز می‌کند و به آشنایی زدایی دست می‌یابد. در یک تقسیم‌بندی این هنجارگریزی را در سه بخش مفردات و ترکیبات و اصطلاحات می‌توان بررسی کرد.

در گروه مفردات، هر واژه‌ای که وارد زبان شود اما شیوه‌های هنجار در زبان را رعایت نکنند، درحقیقت با نوعی قاعده‌گاهی همراه است. گاهی نویسنده یا شاعر به واژه‌ای نیازمند است که در دایره کلمات وجود ندارد؛ بنابراین آن واژه و ترکیب را خود می‌آفریند. او با خلق واژه جدید افزون بر برجسته‌سازی زبان، به گنجینه واژگانی زبان نیز می‌افزاید. افزون بر واژه‌آفرینی، هنجارگریزی عنوان‌های دیگری را نیز در بر می‌گیرد که عبارت است از: واژه‌های دخیل و بیگانه، واژه‌های بومی، واژه‌های روزمره و واژه‌های کهن. با این توضیحات به نظر می‌رسد هنجارگریزی واژگانی، پس از هنجارگریزی معنایی، قوی‌ترین ابزار شعرآفرینی باشد (صفوی، ۱۳۸۳: ۸۴).

باتوجه به انواع هنجارگریزی، برای بررسی نوآوری در آثار منظور از انواع تقسیم‌بندی هنجارگریزی استفاده می‌شود.

کاربرد واژگان دخیل و بیگانه، واژگان بومی، واژگان روزمره و واژگان کهن در نثر خاطرات دفاع مقدس می‌تواند گاه به نوآوری بینجامد؛ هرچند این نوع نثر به سبب کاربرد زبان‌های مختلف (معیار و زیرمعیار) در آن، گاه با زبان فرامعیار و شعر بسیار متفاوت می‌شود؛ به‌گونه‌ای که آنچه در زبان شعر (فرامعیار) در جایگاه هنجارگریزی و آشنایی‌زدایی می‌گنجد، ممکن است در زبان نثر معاصر به‌گونه‌ای حل شده باشد که تنها بتوان از آن یادی کرد (مانند بحث کنایه در زبان محاوره که پیشتر بیان شد). همچنین ممکن است برعکس باشد؛ یعنی نوآوری‌هایی در نثر ایجاد شده باشد که گاه نشانی از آنها در شعرهای کلاسیک، با این شکل و صورت، نتوان یافت؛ مانند کاربرد اصطلاحات نوین نظامی.

۱-۴ آفرینش واژه‌ها و ترکیبات نو

آفرینش واژه و ترکیب، نوعی نوآوری است؛ زیرا برپایه مقایسه و گریز از قواعد ساخت واژه‌های زبان معیار انجام می‌شود. درحقیقت، همان‌گونه که لیچ و شرت بیان کرده‌اند، آنچه در ساخت واژه با عنوان «نوواژه» مطرح می‌شود، گونه‌ای هنجارگریزی واژگانی است.

در بررسی آثار خاطره‌نویسی دفاع مقدس گاه واژه‌های تازه‌ای استفاده شده است که گویا برخی از آنها در حوزه ترکیب‌سازی نیز درخور بررسی است. کلمات ساده، چشمه‌های زاینده واژگان هر زبان است؛ زیرا از هر واژه ساده چندین واژه می‌توان ساخت. بسیاری از ترکیباتی که در زبان متون ادبی در دوره معاصر مشاهده می‌شود، بیشتر حاصل ترکیب واژه‌های ساده است: «پرسش‌های یک الف‌بچه را داشته باشته باشند» (آباد، ۱۳۹۳: ۶۴)؛ «هوا هنوز تاریک بود که مردهای خانه جاکن شده، خود را آماده کردند» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۴۱).

در آثار بررسی‌شده، برخی از کلمات نو، بسیار رنگ ادبی یافته است؛ مانند مستامست و طره‌پیچ. «خرقه و تن شفاف مستامست عطر گل‌های صحرائی که از دروازه قرآن شیراز می‌آمدند» (مندنی‌پور، ۱۳۸۴: ۱۹)؛ «آمدنا دورادور مواظبت هستم» (همان: ۲۰)؛ «طره‌پیچ افتاد، شد طناب دار شب‌پره» (همان: ۱۶)؛ «در مقابل این پنجره نورآور، بر دیوار مقابل دریچه دیگری بود» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۶۵).

برخی کلمات نو در این آثار با توجه به محتوای اثر شکل گرفته است؛ یعنی ساخت واژه در گرو معنا و مضمون اثر است. به سبب آنکه درون‌مایه اصلی این آثار، مباحث نظامی و لشکرکشی و موضوعاتی از این دست است، گاهی کلماتی ویژه آفریده می‌شود تا بخشی از معنا و درونمایه متن را پشتیبانی کند؛ برای مثال حفظ راز و پنهان داشتن نیت‌ها و اغراض موجب می‌شود تا کلمات و ترکیباتی نو مثل کرخه نور شکل گیرد که نام یک عملیات جنگی است: «بعد از شرکت در عملیات کرخه نور، رفته بود آنجا برای خدمت» (یوسف‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۱).

برخی دیگر از نوآوری‌های واژگانی حاصل تغییر و جابه‌جایی در اجزای کلمات است؛ مانند «گو و گفت» به جای گفتگو: «خوشا که گرم گو و گفت شده‌اند، نمی‌روند» (همان: ۳۶).

آفرینش واژه‌های نو در آثار بررسی‌شده بسیار نیست. نوع ویژه این نوآوری را در استفاده‌ی راوی از نام افراد می‌توان مشاهده کرد. در این آثار گاه نام‌های افراد از زبان شخصیت‌ها با اندکی تغییر و دگرگونی به کار می‌رود؛ به‌ویژه وقتی نام دشمن در میان باشد که حالت استهزا نیز می‌یابد. نوآوری این کلمات به سبب کاربرد آن در قسمتی از جمله است که برای فرد خواننده غریب می‌نماید؛ برای مثال کسی نام «نکبت» بر نمی‌گزیند و انتخاب این اسم خود نوعی نوآوری و تبادر به همراه دارد که خواننده را به درنگ وامی‌دارد: «یک قدم جلوتر رفتم، اما به‌جای هیبت نکبت، چهره زیبا و نورانی مادرم را دیدم» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۶۸)؛ «نکبت و گروهان قراضه یا هرکدام» (همان: ۲۹۶)؛ «خبر توسط هیزم‌شکنی جوان به نام شورش رسید» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۶۵).

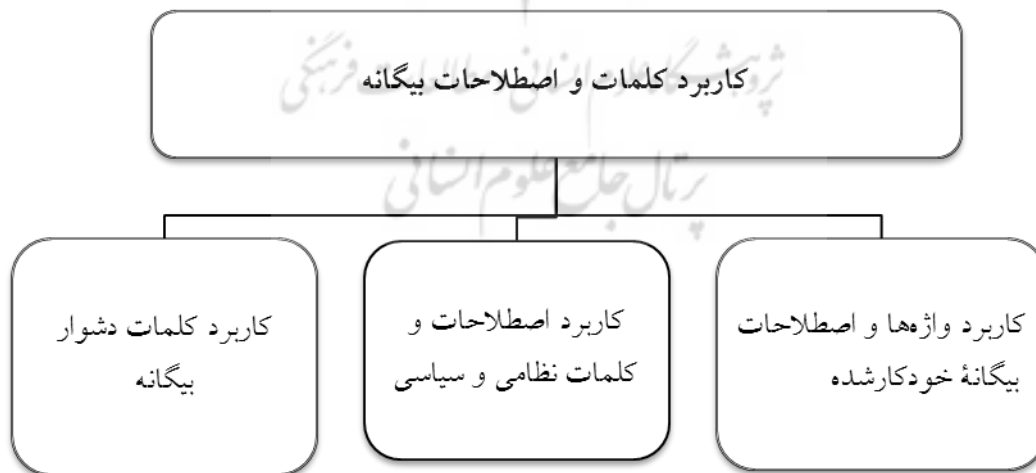
پیشتر بیان شد که در این آثار می‌توان سه نوع زبان در نظر گرفت: الف) زبان معیار؛ ب) زبان زیرمعیار؛ ج) زبان فرامعیار.

در نوآوری واژگانی در این آثار، کاربرد واژه‌های زیرمعیار در زبان معیار نمود بسیاری دارد؛ درحقیقت شیوه کاربرد کلمات و جایگاه کلمات در زبان غیرخود باعث می‌شود تا خواننده دچار درنگ گردد؛ به بیان دیگر گاه کلمه‌ای ویژه زبان زیرمعیار است و قرارگرفتن آن واژه در زبان زیرمعیار و محاوره برای خواننده طبیعی است؛ حال اگر آن کلمه از زبان زیرمعیار به زبان معیار یا فرامعیار وارد شود، دیگر حالت طبیعی ندارد و خواننده را به درنگ وامی‌دارد؛ برای مثال واژه «مچل کردن» در نثر معیار و از زبان راوی نوعی خروج از قواعد است. البته اگر این واژه در زبان زیرمعیار به کار رود، دیگر درنگ مخاطب را به همراه نخواهد داشت. درحقیقت، کاربرد غیرمنتظره این واژه به نوآوری آن انجامیده است: «فکر می‌کردند برای مچل کردن آنها برنامه‌ریزی کرده‌ایم» (همان: ۳۲۰). همچنین است: «تازه فهمیدم چرا آدم بزرگ‌ها جیب‌هایشان پر از چرت‌های تکه‌پاره شده است» (همان: ۲۹۶)؛ «فکر کردم قلوه‌سنگ است» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۳۵)؛ «از خنده روده‌بر شدم» (سپهری، ۱۳۹۱: ۴۲)؛ «دیدم سه‌چهار روز یک‌بند باریده» (بختیاری، ۱۳۹۰: ۱۵).

۲-۴ کاربرد واژه‌ها، ترکیبات، اصطلاحات بیگانه

واژه‌ها و اصطلاحات بیگانه در دوره‌های مختلف به زبان فارسی راه یافته است؛ به گونه‌ای که پیشینه ورود واژه‌های دخیل از زبان‌های دیگر به زبان فارسی، به قبل از اسلام و نخستین سال‌های پس از اسلام در ایران می‌رسد (بهار، ۱۳۸۲: ۲۷۸/۱-۲۸۱). البته ورود واژه‌ها و ترکیبات بیگانه، به سبب پویایی و تعامل زبان‌ها، در هر زبانی مشاهده می‌شود. واژه‌های دخیل، شامل واژه‌های بسیاری است که برآمده از فرهنگ‌های بیگانه هستند. باید پذیرفت که زندگی امروز، تا حد بسیاری مستلزم درآمیختن فرهنگ‌هاست؛ چنانکه حاصل این آمیزش فرهنگی در تغییر نوع زندگی و شکل ارتباطات نیز مشاهده می‌شود. کاربرد واژه‌های دخیل و بیگانه، بازتابی از تغییر شکل زندگی، در نتیجه تعامل فرهنگ‌هاست که به شکل استفاده از واژه‌های بیگانه و مضامین و تلمیحات و اسطوره‌ها و نمادها و تصاویر و اصطلاحات دخیل آشکار می‌شود. در بررسی آثار منظور، صورت‌های مختلفی از کاربرد کلمات و اصطلاحات بیگانه مشاهده شد که در ادامه در قالب شکل توضیح داده می‌شود.

شکل شماره ۱

۱-۲-۴ کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات بیگانه خودکارشده در زبان

در آثار بررسی شده واژه‌های دخیل عربی بسیاری مشاهده می‌شود. برخی از این واژه‌ها در زبان عادی و محاوره نیز به کار می‌رود و حتی گاهی افراد از بیگانه‌بودن این واژه‌ها نیز آگاهی ندارند. این واژه‌ها به گونه‌ای است که گویی در زبان عادی و روزمره حل شده است. شفيعی کدکنی میان دو گونه انحراف مستعمل و خلاق تفاوت می‌گذارد. «به اعتقاد وی

هنجارگریزی مستعمل انحرافی است که بر اثر کثرت استعمال مبتذل شده و به تدریج در زبان هنجار نیز به کار گرفته شده است» (صفوی، ۱۳۸۳: ۴۵). شفیع کدکنی (البته باتوجه به نظر لیچ و یاکوبسن) در برابر دو فرآیند خودکاری و برجسته‌سازی فرایند سومی با عنوان خودکارشدگی در نظر می‌گیرد. برخی از این اصطلاحات بیگانه در زبان فارسی، تحت تأثیر این فرایند، حالت خودکارشدگی یافته‌اند. حجم بسیاری از این خودکارشدگی را می‌توان در زبان عامیانه و به بیانی زبان زیرمعیار و در بین گفتگوها مشاهده کرد. در بررسی آثار خاطره‌نویسی دفاع مقدس نیز از این کلمات بیگانه خودکارشده در زبان بسیار مشاهده می‌شود که بیشتر از نوع عربی و ترکی است: «تپه پشت چادرها، پاتق بچه‌ها بود» (مطلق، ۱۳۸۶: ۱۹)؛ «برای گردش و تفریح آن جا اتراق کردیم» (سپهری، ۱۳۹۱: ۳۴)؛ «مرد رفته بود و با چند نفر قلچماق برگشته بود» (بختیاری، ۱۳۹۰: ۲۲)؛ «با شنیدن این اراجیف غصه می‌خوردیم» (آباد، ۱۳۹۳: ۸۳)؛ «از سر ظهر آب شط را می‌انداختم توی حیاط» (همان: ۲۲)؛ «تصاویری را که دیده بودم مثل پازل به هم وصل کردم» (همان: ۲۵۸)؛ «گزارش موقوف را را به او دادند» (کازمی، ۱۳۸۹: ۶۰).

۴-۲-۲ کاربرد اصطلاحات و کلمات نظامی و سیاسی

برخی از این واژه‌های دخیل حاصل کاربرد اصطلاحات نظامی و سیاسی است. به بیان دیگر با ورود یک تکنولوژی نظامی واژه مربوط به آن نیز به زبان وارد شده است؛ به‌ویژه آنکه گاه در زمان جنگ اهمیت و کاربرد این سلاح‌ها به‌گونه‌ای بود که گویی فرصتی برای معادل‌سازی واژه برای این نوع کلمات وجود نداشت. کاربرد این نوآوری در زبان معیار و زیرمعیار آثار بررسی شده بسیار مشاهده می‌شود؛ به‌ویژه در گفتگوهای شخصیت‌های داستان و حتی در بخش زبان معیار آنجا که راوی یا دانای کل از ماجراها سخن می‌گوید: «افسری هم با کلاشینکف دورتر روبه‌رویم نشست» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۵۹)؛ «یک تفنگ برنو با خود حمل می‌کرد» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۳۸)؛ «دو موشک مالیوتکا به طرفشان رها شد» (شکری، ۱۳۸۹: ۳۹)؛ «از صدای موتورش فهمیدم هواپیمای F4 است» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۲۳)؛ «حسن یک فانسقه برایم آورد» (شکری، ۱۳۸۹: ۲۹). «همه بچه‌ها لاوژاکت پوشیده و سوار قایق شدند» (مطلق، ۱۳۸۶: ۲۱)؛ «جریان هوا آنقدر بد شد که کاناپی چتر را جمع کرد» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۲۱). «گاه گاهی صدای خمپاره یا قناسه آرامش را بر هم می‌زد» (مطلق، ۱۳۸۶: ۲۳)؛ «ابراهیمی تیربار ژ ۳ داشت» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۹۳)؛ «فقط یک موشک‌انداز تاو داشتیم» (همان: ۹۶)؛ «عراق آن قسمت را شدید با خمپاره ۶۰ می‌کوبد» (شکری، ۱۳۸۹: ۳۱). البته برخی از اصطلاحات و کلمات دخیل نظامی در زبان حل شده است و بیگانگی آن احساس نمی‌شود: «در مأموریت‌هایی که قبلاً رفته بودم، چریک‌ها و کماندوهای کرد...» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۳۰)؛ «بالاخره هوای جنگ بوی باروت می‌داد» (بختیاری، ۱۳۹۰: ۲۷)؛ «لوله تانک به طرف سنگر ماست» (بختیاری، ۱۳۹۳: ۱۶۱)؛ «کلاشینکف هم داشتند» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۵۱)؛ «اگر کلاش را زیر پتو می‌گذاشتند» (همان: ۵۱).

برخی دیگر از واژه‌های دخیل مربوط به اصطلاحاتی است که در عرصه سیاست و حقوق استفاده می‌شود: «ما طبق کنوانسیون ژنو، تنها مجاز به گفتن مشخصات شناسایی فردی شما هستیم» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۵۷)؛ «می‌گفتند بچه‌ها پیرو کمونیست‌ها هستند» (همان: ۵۱)؛ «مرگ بر فتودال» (بختیاری، ۱۳۹۰: ۲۱).

۴-۲-۳ کاربرد کلمات دشوار بیگانه

در آثار بررسی شده بسیاری از کلمات دخیل از نوع عربی است که البته برخی مثل تریخیس (رحیمی، ۱۳۸۸: ۴۵۹)، معبر (شکری، ۱۳۸۹: ۳۰)، دلو (ضرابی‌زاده، ۱۳۹۳: ۲۱) در زبان شناخته‌شده‌تر است و برخی دیگر به سبب دشواری در دریافت معنا، گاه موجب سنگین شدن متن می‌شود.

کاربرد این نوع کلمات در قسمت‌هایی از داستان که راوی وقایع را بیان می‌کند، نمود بیشتری دارد. به بیان دیگر در قسمت زبان معیار کاربرد این نوع کلمات موجب نوآوری درخور توجهی شده است: «وقتی افسران عراقی استنکاف مرا در حرف زدن دیدند» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۵۷)؛ «از خداوند استمداد کردم که جز این نگویم» (همان: ۵۱)؛ «من باید همچنان تمارض

می‌کردم» (آباد، ۱۳۹۳: ۹۰)؛ «آنچه به شما گفتم جز اباطیل چیز دیگری نبوده است» (همان: ۸۱)؛ «با این همه دناست و سبعت دشمن زنده و سالم بودن ما یک معجزه بود» (همان: ۲۵۸).

برخی از این واژه‌های عربی نیز برخاسته از مذهب و دین اسلام و آشنایی با قرآن کریم است: «ما آمده‌ایم که بمائیم، هیئات منا الذلّة» (مخدومی، ۱۳۸۷: ۱۷)؛ «در تمام لحظات آیه «واستعینوا بالصبر و الصلاه، ان الله مع الصابرين» را می‌خواندم» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۵۹).

از زبان‌های غیرعربی نیز کلمات دخیل مشاهده می‌شود که البته کاربرد آن از عربی کمتر است: «تنگدستی برای طبقه انتلکنتوئل‌ها پذیرفتنی شده» (آباد، ۱۳۹۳: ۸۱) (انتلکنتوئل: روشنفکر)؛ «حتماً باید بولدزر خاک را دپو کند» (جوانبخت، ۱۳۸۷: ۱۰۳) (دپو: روی هم انباشته کردن)؛ «انگار هنرپیشه تبلیغ خمیردندان کلگیت است!» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۰۸) (کلگیت: نام کمپانی آمریکایی از ویلیام کلگیت در زمینه بهداشتی ...).

به سبب آنکه دشمن ایران در هشت سال دفاع مقدس، عرب زبان بود، کاربرد این واژه‌ها رنگی دیگر می‌گیرد. گاه نقل قول‌هایی از زبان عراقی‌ها در متن وارد می‌شود که با وجود سادگی و فهم‌پذیر بودن، باز جزو واژگان بیگانه قرار می‌گیرد: «پتو را از روی سر یکی‌شان کنار زدم. گفت: انا مسلم، انا مسلم» (جوانبخت، ۱۳۸۷: ۲۱۸)؛ «به قیس گفت: مسواک واحد لاریعتن» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۶۴). از این نوع جملات که به‌طور کلی با واژه‌های عربی به نگارش درآمده در این آثار بسیار است. گفتنی است که نویسندگان این آثار گاه به سبک و شیوه زبان عربی رسمی و غیررسمی هردو بسیار توجه دارند؛ زیرا در کاربرد جملات عربی می‌کوشند تا از زبان فصیح و رسمی و کتابی عربی برای شخصیت‌های عرب‌زبان استفاده نکنند. به همین سبب، زبان عربی استفاده‌شده در این آثار فقط فرد مسلط به زبان عربی و آن هم مسلط به آن لهجه خاص (لهجه عراقی) در خواهد یافت: «گفت: شوفن ارواچچن او شوفنهن، شوفن اهدومچن او بدلاتچن» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۰۲)؛ «گفت: هذن جنرالات عراقیات شوفن اشگد جمیلات» (همان).

شخصیت‌ها در این آثار افزون بر زبان عربی از کلمات و واژه‌های زبان انگلیسی نیز بهره برده‌اند که نویسنده به همان شکل آنها را بیان کرده است. این نوع کاربرد واژه‌های بیگانه بیشتر در زبان زیرمعیار و بین گفتگوی شخصیت‌ها مشاهده می‌شود: «فاطمه پرسید: Yes / where are we? خلاصه جواب همه سوالات یا yes بود یا no» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۶۸). در این گونه داستان‌ها که دایره وقایع داستان گسترده‌تر از یک ملت است، زبان‌ها و واژه‌های مختلفی در متن آثار مشاهده می‌شود. در این آثار نیز همین موضوع مشاهده می‌شود؛ افزون بر زبان انگلیسی و عربی، زبان‌های دیگری نیز در متن مشاهده می‌شود: «مادرم نگران بود: «بالا نئه اولوب؟ گنجه کی یاغچی دین!» هئش زاد! بیر آز اوضاع فرق ائلیب!» (سپهری، ۱۳۹۱: ۱۳۳).

۴-۴ کاربرد واژه‌های بومی

آثار ادبی، کار نویسندگانی است که در زمان و مکان ویژه‌ای زندگی می‌کنند؛ بنابراین بی‌تردید هر اثر ادبی، در آفرینش از اجتماع خود تأثیر می‌پذیرد (اسکات، ۱۳۴۸: ۲۶). به بیان دیگر، عوامل محیطی مانند محیط اجتماعی و جغرافیایی و فرهنگی و ... در مرتبه نخست، بر نوع نگاه و جهان‌بینی هر شاعر و نویسنده‌ای تأثیر مستقیمی می‌گذارد و در مرحله بعد، اقتدار حاکمیت خود را بر زبان شاعر یا نویسنده نشان می‌دهد؛ یعنی بر ذهن و زبان او، هم‌زمان تأثیر می‌گذارد.

در این آثار نیز کاربرد واژه‌های بومی درخور تأمل است. گاه این واژه‌ها برخاسته از گفتگوی شخصیت‌ها با افراد دیگر یا با خود (دیالوگ و مونولوگ) است. در این گفتگوها گاه نویسنده از واژه‌های خاص شخصیت داستان بهره می‌برد؛ به‌ویژه در سخنانی که از جانب او نقل می‌شود؛ بنابراین کاربرد این نوع نوآوری را بیشتر در زبان زیرمعیار و در گفتگوها می‌توان مشاهده کرد؛ مانند «تمام شب پاهایم داخل قایق لوکه مانده بود» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۲۱۳).

برخی از این واژه‌ها نیز در متن داستان و از زبان راوی یا دانای کل بیان می‌شود: «همه می‌دانستیم تولد من وقت خرماخوران بوده» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۱)؛ «تولد احمد خرمابرد درخت بود» (همان: ۲۱)؛ «مریم هنگام خرماپزان...» (همان: ۲۲)؛ «دیگری سهراب کنج بود» (آباد، ۱۳۹۳: ۱۲۳)؛ (این واژه در اصطلاح آبادان، به معنی آدم خالی بند و دروغ‌گوست)؛ «همان موقع کاک رسول وارد شد و ازم پرسید؟» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۳۷)؛ «آتش خلواره می‌کشید» (بختیاری، ۱۳۹۰: ۱۶۱).

۴-۴ کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات روزمره و عامیانه

واژه عامیانه «عبارت است از کلمات و ترکیبات زبان محاوره مردم نیمه‌فرهینخته که بی‌قیدوبند سخن می‌گویند و الفاظی بر زبان می‌آورند که مردم فرهینخته از ادای آنها خاصه در محافل رسمی، به شدت احتراز می‌کنند» (نجفی، ۱۳۷۸: ۷). اصطلاحات روزمره و عامیانه درست در برابر واژگان دخیل از فرهنگ‌های بیگانه قرار می‌گیرد. خاستگاه این کلمات، زبان روزمره مردم است. آثار بررسی‌شده، نوعی نثر روایی است که به بیان خاطرات حتی به زبان گفتاری پرداخته است. در این میان سهم درخور توجهی از این کلمات را اصطلاحات روزمره تشکیل می‌دهد. پیشتر بیان شد که در بررسی نوآوری‌های زبانی به نوع زبان باید توجه شود. در اینجا اگر سخن از اصطلاحات روزمره و عامیانه به میان می‌آید، باید به این نکته نیز توجه داشت که کاربرد این اصطلاحات در زبان عامیانه و زیرمعیار و در بین گفتگوهای شخصیت‌های داستان نمی‌تواند از نوع نوآوری باشد؛ زیرا ویژگی زبان معیار کاربرد این نوع واژه‌هاست؛ برای مثال اصطلاحات عامیانه در این نمونه‌ها از نوع نوآوری نیست و برجستگی ویژه‌ای ندارد: «از خوشگلی به تو برده» (ضرابی‌زاده، ۱۳۹۳: ۹۳)؛ «اگر از کنارت جم خوردم» (همان: ۸۶)؛ اما در قسمت‌هایی که راوی داستان در زبان معیار از این اصطلاحات بهره می‌برد، آشکارا نوعی نوآوری را در زبان داستان می‌توان مشاهده کرد: «صورت‌م خیک باد شده بود» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۳۸)؛ «این قطار به قدری درب‌وداغان بود» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۶۲)؛ «چین‌های دامنش باعث می‌شد مثل یک توپ گرد و قلنبه شود» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۳۷)؛ «چنان مرا بر زمین کوبید که استخوان هایم له‌ولورده شد» (همان: ۱۲۱)؛ «کسی که مرا کول گرفته بود، پنج‌شش متر نرفته، خسته شد» (همان: ۱۲۴)؛ «مادرت بی‌صدا دردهایش را قورت می‌داد» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۵)؛ «از دستش کفری شده بودم» (ضرابی‌زاده، ۱۳۹۳: ۸۹)؛

در این اصطلاحات و واژه‌ها یک نکته درخور تأمل است و آن اینکه گاه برخی از آنها از حوزه بلاغت عبور کرده‌اند و در زبان روزمره در جایگاه یک واژه یا اصطلاح مستقل قرار گرفته‌اند؛ برای مثال «یک دوری می‌زد و می‌آمد و با دندان قروچه می‌گفت» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۳۳). «دندان قروچه رفتن» در ادبیات کنایه از خشم و نفرت است و این اصطلاح به‌اندازه‌ای در زبان روزمره جای گرفته است که معنای اصلی آن نیازی به توضیح ندارد؛ همچنین است: «ازین به بعد معلوم میشه که کی چند مرده حلاج» (سپهری، ۱۳۹۱: ۲۴۲)؛ در اینجا است که گفته می‌شود کاربرد هر نوع نکته بلاغی در انواع سه‌گانه زبان معیار و فرامعیار و زیرمعیار برجسته‌سازی و نوآوری نیست.

الفاظ روزمره و اصطلاحات عامیانه در همه این آثار مشاهده می‌شود؛ اما در دختر شینا (ضرابی‌زاده: ۱۳۹۳) بیشتر است. از دیگر نمونه‌های کاربرد الفاظ روزمره به نمونه‌های زیر می‌توان اشاره کرد: «برف کومه شد کنار دستشویی» (همان: ۹۴)؛ «دلم هول می‌کرد» (همان: ۷۹)؛ «آنها را نشاندم ترک موتور و راه گرفتیم...» (همان: ۸۲)؛ «تفنک را از دست آن بابا که به شدت جوگیر شده بود، گرفتند» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۲۷)؛ «بغش کردند و حسابی ماچش کردند» (صبوری، ۱۳۹۰: ۳۰۹)؛ «هنگامی که عراقی‌ها مرا برای آن رویارویی و ضرب شست نشان دادن می‌بردند» (کاظمی، ۱۳۸۹: ۷۵)

در میان اصطلاحات و کلمات عامیانه برخی از نوع فعل است: «خمیر را چونه کرده بود» (ضرابی‌زاده، ۱۳۹۳: ۱۷)؛ «به انحای مختلف، از قرص‌ها و شربت‌های مختلف کش می‌رفت» (رحیمی، ۱۳۸۸: ۷۶)؛ «شکم از گرسنگی قار و قور می‌کرد» (یوسف‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۵)؛ «همان‌طور که به سیگار دست بیچش پک می‌زد» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۳۸)؛ «بی‌بی از خودت مایه بذار» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۷)؛

«یک آدم می‌خواد از یه آدم دیگه کنده بشه» (همان: ۲۷)؛ «داد می‌زدند و ورجه‌ورجه می‌کردند» (مخدومی، ۱۳۸۷: ۹۳)؛ «حوالی غروب بود، باید گیوه‌ها را ورمی‌کشید» (همان: ۴۰)؛ «من تلفن را آوردم تا مادرت بویی نبرد» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۶۹)

۴-۵ کاربرد نام‌های خاص (اعلام)

در این آثار، جلوه‌ای دیگر از برجسته‌سازی واژگانی را می‌توان در کاربرد بسیار اسم‌های خاص مشاهده کرد. این اسم‌ها بیشتر شامل اسامی افراد و مکان‌ها می‌شود. ورود این‌گونه کلمات نشان‌دهنده فضای جنگ و اوضاع آن روزگار است. در این میان، کاربرد اسامی مکان‌ها بسیار بیشتر است.

باتوجه به اینکه فضای داستانی این‌گونه خاطرات معمولاً محدود نیست و همواره مکان‌ها و شخصیت‌های بسیاری در آنها حضور دارند، در نتیجه تعداد اسم‌های خاص (افراد یا مکان و ...) در این آثار بسیار است و این موضوع در مقایسه با داستان‌های دیگر که در فضایی محدود روایت می‌شوند، کاملاً محسوس است؛ به‌گونه‌ای که خواننده در مطالعه این آثار چنین تفاوتی را درمی‌یابد و البته با توجه به سیر ماجرا و داستان چنین حالتی را نیز انتظار دارد. این موضوع در داستان‌های دیگر مانند آنچه در اینجا مشاهده شد، نمود برجسته‌ای ندارد؛ به همین سبب از کاربرد نام‌های خاص، به‌ویژه به‌طور پی‌درپی، در ذیل نوآوری یاد شد.

درواقع اقتضای محتوا و درونمایه داستان و روایت چنین می‌طلبد که در زبان معیار و زیرمعیار داستان از اسم‌های مختلفی گاه به صورت پی‌درپی استفاده شود. این موضوع در داستان‌های دیگر با محتوای متفاوت مشاهده نخواهد شد: «فهمیدیم که در سلول سمت راست ما شش دکتر متخصص به نام‌های دکتر هادی عظیمی؛ متخصص علوم آزمایشگاهی، عباس پاک‌نژاد؛ متخصص جراحی عمومی، دکتر رسول ارشاد؛ متخصص اطفال، دکتر هادی بیگدلی، متخصص زنان، دکتر سید علی خالقی؛ متخصص ارتوپد و رجبعلی کوهپاره، دکترای حقوق و آقای عباسی زندانی هستند» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۷۱-۲۷۲). برپایه این یک نمونه می‌توان علت بسیاری نام‌ها را دریافت. درحقیقت متن و محتوای داستانی آن اقتضا می‌کند که اسم خاص چه از نوع مکان و چه از نوع اسم شخص در این آثار بسیار استفاده شود؛ زیرا داستان و روایت در بستری رخ می‌دهد که مکان‌ها و افراد بسیاری در آن در رفت‌وآمد هستند.

گاهی ناآشنایی و ندانستن قبلی برخی از اسم‌های مکان باعث می‌شود تا خواننده با شنیدن آن اسم، درنگ اندکی داشته باشد؛ به‌ویژه آنکه برخی از این اسم‌ها گویی در حوزه ترکیب‌سازی قرار می‌گیرد و اگر ساخته نویسنده نباشد، مردمان آن منطقه خاص آن را ایجاد کرده‌اند: «عملیات در ارتفاعات کهنه‌ریگ کار آسانی نبود» (بختیاری، ۱۳۹۳: ۲۰۷)؛ «دره ذلیجان، شکافی سنگلاخی در دل تپه‌های رملی در ابتدای رشته کوه میشداغ بود» (سپهری، ۱۳۹۱: ۲۹)؛ «ما همچنان به راهمان در موته ادامه دادیم» (همان: ۲۱۲)؛ «ظاهراً دشمن تک بزرگی از سه منطقه جزابه، رقابیه و دشت عباس انجام داده» (همان: ۳۸)؛ «از مأموریت فاو به پادگان دوکوهه برگشتیم» (شکری، ۱۳۸۹: ۱۱)؛ «نام مقرر جدید قجریه بود» (سپهری، ۱۳۹۱: ۲۲۷)؛ «موسی آن روزها مسئول عملیات قلعه گنج بود» (یوسف‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۱)؛ «حسن اسکندری افتاد به جبهه دَب حردان» (همان: ۱۷).

۵- واژه‌های کهن (باستان‌گرایی)

استفاده از ویژگی‌های زبان قدیم، آوردن گذشته به امروز است. باستان‌گرایی یا آرکائیسم نتیجه هماهنگی و همکاری عناصر واژگانی و ساختارهای نحوی باستانی با عناصر واژگانی امروز است. درحقیقت در باستان‌گرایی بخشی از فرهنگ و زبان غنی گذشته به ادبیات امروز منتقل می‌شود. افزون بر این، استفاده از عناصر کهن در متون امروز، نوعی آشنایی‌زدایی در زبان معیار به شمار می‌رود و نوشته را برجسته می‌کند. این کار باعث توانمندی و توانگری زبان نیز می‌شود؛ زیرا دو نسل زبانی را آشتی

می‌دهد. افزون بر آن، در کهن‌گرایی، غیر از گستردگی و برجستگی زبان، مسئله هویت و فرهنگ نیز مطرح است؛ آثار ادبی گذشته، شناسنامه هویت ملی و فرهنگ ماست و وقتی واژه‌های قدیمی کاربرد نداشته باشد و به فراموشی گراید، متون دربرگیرنده آنها نیز برای مردم، فهم‌ناپذیر می‌شود و آرام‌آرام به کنار می‌رود.

در آثار بررسی‌شده گاه برخی از واژه‌های کهن و قدیمی در متن مشاهده می‌شود؛ تعداد این واژه‌ها بسیار نیست، اما بیان آن در نوآوری و آشنایی‌زدایی متن بی‌تأثیر نبوده است. گفتنی است این کلمات بیشتر از زبان روایتگر داستان بیان می‌شود؛ البته باید در نظر داشت که «مجادله‌ای مستمر که در دهه‌های اخیر میان ادبا و نویسندگان جریان داشته و امروز نیز جریان دارد، مسئله نادرست و درست در زبان است. برخی از ادبا و اهل قلم، به دلیل تأثیر بسیاری که از ادبیات و گونه قدیمی زبان پذیرفته‌اند، تصور می‌کنند که صورت‌های زبانی قدیمی و کهن همواره درست و صورت‌های جدید غلط و انحراف از هنجار است؛ اما پیداست که زبان در جایگاه نهاد اجتماعی، همواره با تغییر جوامع دگرگون می‌شود و به‌طور کلی تغییر زبان یک اصل است. وجود عناصر قدیمی و مهجور که در زمان حال پذیرفته نیست، زبان را از وضعیت معیار دور می‌کند» (رضایی، ۱۳۸۳: ۳۰) و برپایه سخن شمیسا، هنجار زبانی مخصوص عصر خاص خودش است (شمیسا، ۱۳۷۲: ۳۶).

از جمله نمونه‌های کاربرد واژه‌های کهن در آثار بررسی‌شده عبارت است از: «او دستاری به سر بسته بود و لباس کردی زنانه به تن داشت» (صبوری، ۱۳۹۰: ۱۲۸)؛ «مادرم الهه مهر و سنبل صبر و استقامت بود» (آباد، ۱۳۹۳: ۲۱)؛ «تصمیم گرفتیم به جنگ غول برویم ... یکی باید داوطلب جنگ با دیو سرما می‌شد ...» (همان: ۲۴۷)؛ «گرچه آن شب شاخ غول را شکستیم اما غول ما را سخت به زمین زد» (همان: ۲۴۸)؛ «وقتی به کار بزرگ و سترگ این مرد بزرگ تاریخ صورت دادم» (کاظمی، ۱۳۸۹: ۵۶)

۶- نتیجه‌گیری

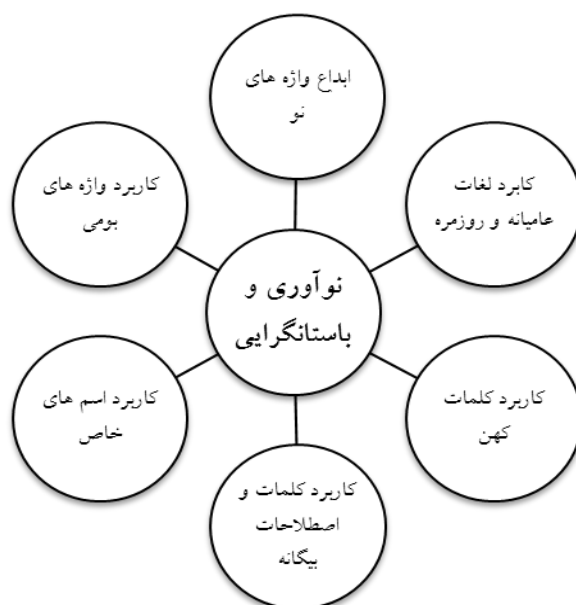
برای بررسی نوآوری در نثر خاطره‌نویسی دفاع مقدس آثاری با نظر به شمارگان خوانندگان انتخاب شد که عبارت است از: شب‌های بی‌مهتاب، نورالدین پسر ایران، خطه فکه، من زنده‌ام، بابانظر، لشکر خویان، آن بیست و سه نفر، مهمان صخره‌ها، دختر شینا، جنگ پابرنه، زنده باد کمیل، نبرد در الوک، ما همه سرباز بودیم. در تحلیل زبان ادبی این آثار چنین دریافت شد که می‌توان مباحثی را در جایگاه نوآوری واژگانی، با توجه به مبحث برجسته‌سازی و هنجارگریزی، در نظر گرفت. در بررسی نوآوری و کهن‌گرایی واژگانی در آثار منظور از تقسیم‌بندی‌های برجسته‌سازی و هنجارگریزی استفاده شد. از سوی دیگر زبان به‌کاررفته در این آثار از یک نوع نیست؛ برای مثال در بسیاری از این آثار دو نوع زبان معیار (در زبان راوی) و زیرمعیار (در گفتگوها) مشاهده می‌شود؛ البته گاه به‌طور بسیار اندک، در بخش‌هایی که صورخیال نمود می‌یابد، زبان به فرامعیار نیز نزدیک می‌شود. برای بررسی نوآوری واژگانی به این نکات نیز توجه شد؛ زیرا برای مثال کاربرد واژه‌های عامیانه در زبان زیرمعیار نمی‌تواند نوع خاصی از نوآوری به شمار آید؛ اما کاربرد کلمات و اصطلاحات عامیانه و حتی بومی در زبان معیار نوعی نوآوری است.

از انواع نوآوری واژگانی در این آثار به این نکات می‌توان اشاره کرد:

(۱) آفرینش واژه‌ها و ترکیبات نو؛ (۲) استفاده از واژه‌ها، ترکیبات، اصطلاحات بیگانه که خود شامل سه بخش می‌شود: الف) کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات بیگانه خودکارشده در زبان؛ ب) کاربرد اصطلاحات و کلمات نظامی و سیاسی؛ ج) کاربرد کلمات دشوار بیگانه؛ (۳) کاربرد واژه‌های بومی؛ (۴) کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات روزمره و عامیانه؛ (۵) کاربرد نام‌های خاص (۶) واژه‌های کهن.

در نمودار زیر این نوآوری‌ها و باستان‌گرایی‌ها ترسیم شده است:

شکل شماره ۲

افزون بر استفاده از واژه‌های نو و بدیع که به گسترش دایره واژگان می‌انجامد، نویسندگان این آثار در کاربرد زبان‌های بیگانه نیز بسیار کوشا بوده‌اند؛ البته علت‌های متعددی در این نوآوری واژگانی نقش دارد. کاربرد برخی از این کلمات و واژه‌های دخیل به سبب محتوای روایت است. دشمن در این نبرد کشوری عرب‌زبان است و به همین سبب در بخش‌های مختلفی از داستان به‌ویژه در گفتگوهای شخصیت‌های داستان با هم یا با خود (دیالوگ‌ها و مونولوگ‌ها) و حتی در زبان راوی، مثلاً وقتی از اسم‌های خاص یا اعلام یاد می‌کند، از واژه‌ها و لغات زبان عربی بسیار استفاده شده است. افزون بر آن گویی کاربرد و آمیختن نثر به زبان عربی نویسنده را بر آن داشته است که در متن روایت و گاه حتی خارج از سخنان شخصیت‌های داستان، از لغات و اصطلاحات عربی بهره برد؛ به‌گونه‌ای که گویی این کاربرد به صورت ناخودآگاه بر زبان نویسنده جاری می‌شود. البته کاربرد بخشی از لغات عربی در روایت به سبب آمیختگی زبان فارسی با عربی است و این لغات همواره واژه‌هایی ساده و هضم‌شده در زبان فارسی است. افزون بر لغات بیگانه عربی گاه نویسنده به اقتضای محتوای روایت از زبان‌های دیگری مثل ترکی یا انگلیسی نیز بهره برده است. گویی همان‌گونه که جنگ، ملت‌های بسیاری را درگیر می‌کند، شرح وقایع آن نیز زبان‌های متعددی را می‌جوید.

برخی از کلمات دخیل و بیگانه در نثر این روایت‌ها به سبب کاربرد اصطلاحات نظامی و سیاسی است که اقتضای جنگ و بحث اصلی روایت است.

استفاده از کلمات محاوره و عامیانه در این آثار فراوان است و علت این افزونی بیشتر، سخنان شخصیت‌های روایت است. افزون بر کلمات محاوره از واژه‌های بومی نیز در این آثار بهره برده شده است. پیشتر بیان شد که زبان این آثار محدود به زبان یک ملت نیست. باید این نکته را نیز افزود که زبان این آثار، زبان اقوام مختلف داخلی را نیز دربرمی‌گیرد و به همین سبب واژه‌های بومی، به‌ویژه منطقه جنوب و محل جنگ و نبرد، در آن بسیار مشاهده می‌شود.

از دیگر نوآوری‌های نثر این روایت‌ها می‌توان به کاربرد واژه‌های کهن اشاره کرد که البته در مقایسه با کلمات محاوره و امروزی بسیار اندک است.

منابع

۱. آباد، معصومه (۱۳۹۳). *من زنده‌ام*، تهران: بروج.
۲. احمدی، بابک (۱۳۸۶). *ساختار و تأویل متن*، تهران: مرکز.
۳. اسکات، ولبور و الیوت، تی اس (۱۳۴۸). *دیدگاه‌های نقد ادبی*، ترجمه فریبرز سعادت، تهران: امیرکبیر.
۴. ایگلتون، تری (۱۳۸۳). *پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی*، ترجمه عباس مخبر، تهران: مرکز.
۵. بختیاری دانشور، داوود (۱۳۹۰). *ماه‌مه سرباز بودیم*، (خاطرات اسیر مهدی تاجر)، تهران: سوره مهر.
۶. بهار، محمدتقی (۱۳۸۲). *سبک‌شناسی*، تهران: امیرکبیر.
۷. بی‌پرویش، مانفرد (۱۳۵۵). *زبان‌شناسی جدید*، ترجمه محمدرضا باطنی، تهران: آگاه.
۸. پورنامداریان، تقی (۱۳۷۴). *سفر در مه*، تهران: زمستان.
۹. جوانبخت، محمود (۱۳۸۷). *نبرد در الوک*، (خاطرات جعفر جهروتی‌زاده)، تهران: سوره مهر.
۱۰. حسینی، سیدزهره (۱۳۹۲). *د*، تهران: سوره مهر.
۱۱. رضایی، والی (۱۳۸۳). «زبان معیار چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟»، *نامه فرهنگستان*، ش ۶ پیاپی ۲۳، ۲۰-۳۵.
۱۲. رحیمی، مصطفی (۱۳۸۸). *بابانظر* (خاطرات شهید محمدحسن نظرزاد)، تهران: سوره مهر.
۱۳. رضوانیان، قدسیه (۱۳۸۸). *از سرگذشت‌نویسی به داستان‌نویسی*، مازندران، انتشارات دانشگاه مازندران.
۱۴. سارلی، ناصرقلی (۱۳۸۷). *زبان فارسی معیار*، تهران: هرمس.
۱۵. ساسانی، فرهاد (۱۳۸۴). «بررسی ویژگی‌های سبکی کویر شریعتی»، *پژوهش‌نامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی*، شماره ۴۶ و ۴۵، ۸۳-۱۰۰.
۱۶. سپهری، معصومه (۱۳۹۰). *نورالدین پسر ایران*، تهران: سوره مهر.
۱۷. _____ (۱۳۹۱). *لشکر خوبان* (خاطرات مهدی قلی رضایی)، تهران: سوره مهر.
۱۸. شکری، سید محمد (۱۳۸۹). *خط فک*، تهران: سوره مهر.
۱۹. شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۱). *شاعر آینه‌ها*، تهران: آگاه.
۲۰. شمیسا، سیروس (۱۳۷۲). *سبک‌شناسی*، تهران: فردوس.
۲۱. _____ (۱۳۶۸). *نگاهی تازه به بدیع*، تهران: فردوس.
۲۲. شهدادی، احمد (۱۳۸۴). «زبان معیار. تعریف و نشانه»، *پژوهش و حوزه*، ش ۲۳ و ۲۴، ۵۸-۸۱.
۲۳. صبوری، راحله (۱۳۹۰). *مهمان صخره‌ها* (خاطرات سرهنگ خلبان محمد غلامحسینی)، تهران: سوره مهر.
۲۴. صفوی، کورش (۱۳۸۳). *از زبان‌شناسی به ادبیات*، جلد اول نظم، تهران: سوره مهر.
۲۵. _____ (۱۳۸۳ ب). *از زبان‌شناسی به ادبیات*، جلد دوم شعر، تهران: سوره مهر.
۲۶. ضرابی‌زاده، بهناز (۱۳۹۳). *دختر شینا* (روایتی از زندگی همسر شهید حاج ستار ابراهیمی هژیر). تهران: سوره مهر.
۲۷. عطار، فریدالدین (۱۳۹۳). *مجموعه رباعیات [مختارنامه]*، تصحیح محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: طوس.
۲۸. فلکی، محمود (۱۳۷۳). *نگاهی تازه به نیما*، تهران: مروارید.
۲۹. کاظمی، محسن (۱۳۸۹). *شب‌های بی‌مهتاب* (خاطرات سرهنگ شهاب‌الدین شهبازی)، تهران: سوره مهر.
۳۰. مخدومی، رحیم (۱۳۸۷). *جنگ پابره‌نه*، تهران: سوره مهر.
۳۱. مطلق، محسن (۱۳۸۶). *زنانه باد کمیل*، تهران: سوره مهر.
۳۲. مندنی‌پور، شهریار (۱۳۷۷). *شرق بنفشه*، تهران: مرکز.

۳۳. نجفی، ابوالحسن (۱۳۷۸). فرهنگ فارسی عامیانه، تهران: نیلوفر.
۳۴. یوسف‌زاده، احمد (۱۳۹۲). آن بیست و سه نفر، تهران: سوره مهر.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی